

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 355.58

Н. А. Гусятинська,
доктор технічних наук
(Національний університет державної податкової служби України);
Т. М. Чорна,
кандидат технічних наук, доцент
(Національний університет харчових технологій)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті висвітлено основні питання щодо необхідності внесення змін до методики викладання нормативної дисципліни "Цивільний захист" на підставах приєднання освітнього процесу до вимог Болонської системи та з урахуванням принципів державного регулювання вивчення блоку дисциплін, пов'язаних з безпекою, у вищих навчальних закладах.

Постановка проблеми. На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Так, наразі в країні функціонують 23767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру різних рівнів. Щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди, завдаються великі економічні збитки [1].

Варто зауважити, що, відповідно до статистичних даних, понад 70 % нещасних випадків і аварій на виробництві є наслідком низки організаційних причин (серед яких домінують порушення трудової і виробничої дисципліни, порушення технологічного процесу, недоліки під час навчання безпечним умовам праці тощо), і тільки 19 % – технічних, близько 10 % – психофізіологічних [2]. Більшість населення (понад 58 %) необізнана з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях, не має навичок практичної допомоги в екстремальних умовах.

Нині особливої актуальності набуває створення системи безпеки життя і діяльності людини в умовах подальшої глобалізації економіки та розвитку науково-технічного прогресу. Одним із напрямків вирішення проблеми є формування високої внутрішньої культури населення і, насамперед, молоді, що, головним чином, визначається рівнем освіти з питань безпеки та захисту населення, оскільки рівень безпеки суспільства значною мірою залежить саме від якості освіти в даній сфері.

Метою статті є аналіз шляхів удосконалення й розвитку навчальної дисципліни "Цивільний захист" ("Цивільна оборона") в межах перебудови вітчизняної вищої школи на шляху її входження до єдиного Європейського та Світового освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів є підготовка висококваліфікованого фахівця, органічно адаптованого до взаємодії з навколишнім світом, спроможного до вирішення завдань як специфічно технологічного характеру, так і глобальних проблем, що виникають в процесі життєдіяльності людства загалом.

На сучасному етапі розвитку цивілізації науково-технічний прогрес не тільки не гарантує повної безпеки людству, але й призводить до підвищення ймовірності виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій та збільшення кількості факторів, які негативно впливають на життя та діяльність людини. Варто звернути увагу на той факт, що в нашому суспільстві не сформоване розуміння активних дій для побудови безпечного середовища проживання, зокрема захисту від природних і техногенних небезпек, впливу їх наслідків на подальший розвиток нації та держави. На загальному тлі соціальних негараздів проблеми безпеки останнім часом відсуваються на другий план. Саме тому необхідно звернути першочергову увагу на дисципліни, спрямовані на вирішення цих задач – "Безпека життєдіяльності", "Екологія", "Основи охорони праці", "Охорона праці в галузі", "Цивільний захист" ("Цивільна оборона"), які викладаються сьогодні практично у всіх вищих навчальних закладах України.

Відповідно до Концепції освіти з напрямку "Безпека життя і діяльності людини" [3], блок дисципліни про безпеку людини включає в себе безпеку життєдіяльності, охорону праці, валеологію, основи медичних знань, основи екології та цивільну оборону (рис. 1). З метою спрощення, на рис. 1 акцент зроблено лише на нормативних дисциплінах, що викладаються у закладах вищої освіти.

Однією з дисциплін, що забезпечує навчання населення правилам та практичним навичкам поведінки в умовах надзвичайних ситуацій є "Цивільний захист" ("Цивільна оборона"). Метою вивчення цієї дисципліни є формування у студентів елементів техногенно-екологічного світогляду щодо запобігання виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків.

Забезпечення знань студентів щодо організації цивільного захисту на об'єктах різного класу небезпеки є основою формування практичних навичок майбутніх управлінців, керівників підприємств, організацій та інших об'єктів, оскільки, незалежно від профілю спеціальності вони повинні бути підготовлені до вирішення завдань цивільного захисту у випадку виникнення надзвичайних ситуацій місцевого й об'єктового рівнів і, звичайно ж, мати вичерпні знання з профілактики надзвичайних ситуацій, надзвичайних подій, нещасних випадків тощо.

Рис. 1. Структурно-логічна схема вивчення циклу дисциплін, пов'язаних з безпекою людини, студентами вищих навчальних закладів.

Таким чином, майбутній керівник повинен уміти організувати і забезпечити не тільки індивідуальну безпеку, але й безпеку колективу людей, прийняти правильні рішення щодо їх захисту від можливих наслідків аварій, катастроф, стихійних лих. Резонансні катастрофи та події останніх років переконливо довели нам, що дії відповідальних посадових осіб щодо попередження загроз або зниження їх рівня, ліквідації наслідків бувають неефективними саме з причини невміння прогнозувати, адекватно оцінити загрозу, правильно прийняти кваліфіковане рішення та компетентно організувати його виконання.

Наразі у галузі освіти відбуваються зміни та перебудови, спрямовані на удосконалення та поглиблення рівня інтегрування до міжнародних систем освіти.

Дисципліни, пов'язані з безпекою, викладаються за кредитно-модульною системою (ECTS). Вивчення студентами цього блоку нормативних дисциплін у ВНЗ України передбачається відповідно до Конституції України (згідно з якою, забезпечення життя та здоров'я людини є обов'язком держави, оскільки людина та її здоров'я є найбільшою цінністю) та на виконання вимог концепції ООН "Про сталий людський розвиток", а також відповідно до Законів України: "Про цивільну оборону України" від 3 лютого 1993 р. № 2974-ХІІ (із змінами і доповненнями); "Про захист населення і територій в надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру" від 8 червня 2000 р. № 1809-ІІІ; Положення "Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру" затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198; спільного наказу МОН, МНС та Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду "Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України" від 21.10.2010 р. № 969/922/216 [4, 5].

"Цивільний захист" ("Цивільна оборона") є обов'язковою дисципліною, яка включається в навчальні плани як нормативна і самостійна та викладається на відповідних кафедрах (циклах) вищих навчальних закладів. Згідно з нормативними документами, курс "Цивільний захист" ("Цивільна оборона") повинен зберігати свою самостійність за будь-якої організаційної структури вищого навчального закладу та викладатися студентам освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст", "магістр".

Проте не можна не зауважити, що наразі спостерігається низька мотивація до вивчення зазначеної дисципліни, що пов'язано, в першу чергу, зі зменшенням рівня освітніх пріоритетів в цій галузі.

Зазначена ситуація в деякій мірі пов'язана з тим, що термін "оборона" більшість з нас розуміє як протидію активному нападу супротивника, відповідно в більшості випадків, значення терміну "цивільна оборона" асоціюється з системою оборонних заходів держави щодо цивільного населення у воєнний час.

Дійсно, причиною зародження системи цивільної оборони стала необхідність забезпечення захисту населення та важливих для економіки держави об'єктів саме в умовах застосування зброї масового ураження.

Так, Цивільна оборона як державна система бере свій початок у лютому 1918 року під час першої світової війни з організації захисту Петрограду від німецької авіації [6]. У цей час були утворені райони протихімічної оборони (ПХО), а важливі у військовому та економічному сенсі підприємства одержали назву об'єктів протиповітряної оборони, при яких були сформовані штаби протиповітряної оборони.

У липні 1941 року постановою РНК СРСР "Про всезагальну підготовку населення до протиповітряної оборони" всі громадяни країни були зобов'язані оволодіти необхідними знаннями з місцевої протиповітряної оборони, жінки і чоловіки були зобов'язані входити до складу груп самозахисту і брати активну участь у заходах, які проводила місцева протиповітряна оборона.

У липні 1961 року місцева протиповітряна оборона була перетворена у Цивільну оборону, яка стала складовою частиною системи загальнодержавних оборонних заходів, що здійснювалися у мирний і воєнний часи з метою захисту населення і народного господарства від зброї масового ураження та інших засобів нападу, а також для проведення рятувальних та інших невідкладних аварійно-відновлюваних робіт в осередках ураження, зонах можливого затоплення.

В 70-80-х роках ХХ ст. система Цивільної оборони була орієнтована в основному на дії в умовах застосування зброї масового знищення. Проте велику роль формування Цивільної оборони відігравали у боротьбі зі стихійними лихами, виробничими аваріями, катастрофами тощо. Оскільки пріоритетна орієнтація Цивільної оборони була спрямована на підготовку до дій під час війни, то не завжди з очікуваною оперативністю і необхідною кваліфікацією вирішувалися завдання мирного часу, пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного характеру, які перед нею поставали.

Чорнобильська катастрофа та інші тяжкі надзвичайні ситуації об'єктивно довели необхідність докорінних змін у розумінні сутності основних завдань системи Цивільної оборони, форм її функціонування, забезпечення, фінансування та інших сфер. Найбільш характерною рисою сучасної Цивільної оборони є повернення до завдань мирного часу, тобто активне залучення її сил і засобів для захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій різного характеру. Цивільна оборона на сучасному етапі набуває все більшого соціального значення і спрямування на збереження життя і здоров'я кожного громадянина нашого суспільства, що дозволяє визначити її як цивільний захист населення.

Такі зміни повинні стосуватися, в тому числі, й системи освіти в галузі безпеки. При цьому мають бути переглянуті як мета навчання з цивільного захисту, так і зміст навчання (понятійний апарат, закони і теорії, практичне застосування здобутих знань і умінь). Становлення нової культури безпеки, що ґрунтується на підвищенні ступеня розвитку особистості і суспільства, можливе лише в результаті перетворення свідомості всіх прошарків суспільства. Освіта при цьому повинна носити випереджувальний характер, що дозволяє суспільству перейти від пріоритету захисту в складних ситуаціях до пріоритету попередження цих ситуацій, інактивзації причин загроз, створення цілісної системи безпеки життєдіяльності.

Зокрема під час вивчення дисципліни "Цивільний захист" необхідно відходити від застарілих принципів викладання, за яких основний акцент робився на зміцнення оборонної здатності країни, ознайомленні населення з характеристикою основних видів зброї масового знищення та правилами поведінки під час збройного нападу супротивника. Формування структури дисципліни повинно ґрунтуватися на гармонійному поєднанні головних тем і питань та охоплювати всі важливі аспекти безпечного існування людини в сучасному світі. Вся складність дисципліни в тому, що педагогічні засоби мають бути зорієнтованими не стільки на передачу знань, скільки на формування ставлення особистості до проблеми, а також особистісних якостей студента.

Ключовим завданням навчальної дисципліни "Цивільний захист" в сучасних умовах повинно стати опанування студентською молоддю вмінь і навичок поведінки в екстремальних умовах, знань і вмінь у сфері виявлення негативного впливу на життєдіяльність та здоров'я людини зовнішніх та внутрішніх факторів, основ пошуку і обґрунтування шляхів виходу з надзвичайної ситуації з найменшими людськими та матеріальними втратами.

Під час вивчення зазначеної дисципліни основну увагу варто звернути саме на можливі ситуації мирного часу, оскільки нині на перше місце серед прямих небезпек для окремої людини і суспільства загалом виходить антропогенна діяльність, надмірне нарощування промислового потенціалу, що часто супроводжується безвідповідальним використанням природних ресурсів та спричиняє аварії та катастрофи техногенного характеру.

Цивільний захист як навчальна дисципліна повинен знайомити студентів із загальними закономірностями небезпечної трансформації систем "людина↔машина↔середовище", спричиненої різноманітними впливами. Особлива увага має бути приділена методам навчання, що відповідають сучасному рівню розвитку науки та забезпечують загальні передумови наукового пізнання світу. Інтенсивний розвиток соціальних систем, інтеграція фахівців у різні сфери життя і діяльності суспільства вимагають зміни традиційних елементів освіти з врахуванням психофізіологічних, особистісних і професійних якостей студента. Процес навчання не повинен бути автоматичним викладанням навчального матеріалу. Для забезпечення продуктивної праці викладача та студента необхідно використовувати різні форми, прийоми та методи навчальної діяльності. Варто використовувати інноваційну методику навчання, яка передбачає не тільки доведення змісту предмета (тобто його мети і

завдань), але і має на меті активізувати організацію навчального процесу і пізнавальну діяльність студентів. У навчальний процес необхідно вводити елементи моделювання можливих надзвичайних ситуацій, прогнозування їх наслідків, вирішення ситуаційних завдань, розроблення планів ліквідації і локалізації аварійних ситуацій, а також практичного навчання студентів способам захисту, тренування у виконанні прийомів і практичних дій в умовах можливих надзвичайних ситуацій.

Результатом вивчення зазначеної дисципліни повинно стати набуття студентами відповідних теоретичних знань і практичних навичок пов'язувати інженерне рішення у галузі функціонування об'єкта економіки, удосконалення відповідного технологічного устаткування із завданнями забезпечення стабільності та надійності їх функціонування в умовах надзвичайних ситуацій. Майбутній фахівець повинен уміти надавати оцінку існуючому технологічному обладнанню з врахуванням роботи в умовах надзвичайних ситуацій. Він повинен чітко уявляти вплив усіх можливих факторів ураження на виробничий персонал, будівлі, комунально-енергетичні мережі, технологічне устаткування і на підставі цього визначати оптимальні шляхи запобігання, а також пропонувати нові розробки технологічного обладнання, засобів контролю, сигналізації, автоматизованих систем управління, а також автоматизованої системи локалізації аварійних ситуацій.

Висновки. Таким чином, перебудова вітчизняної вищої школи на шляху її входження до єдиного Європейського та Світового освітнього простору вимагає удосконалення й розвитку навчальної дисципліни "Цивільний захист" як удосконаленої та розвинутої на сучасному науковому рівні дисципліни "Цивільна оборона", набуття нею атрибутів соціально-орієнтованої навчальної дисципліни, що органічно поєднувала б теоретичні знання та практичні вміння студентів.

Такі зміни сприятимуть зміцненню, удосконаленню і розвитку Цивільного захисту України, адже, як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, уміння розробляти необхідні заходи щодо попередження надзвичайних ситуацій, кваліфіковані дії щодо їх локалізації і ліквідації наслідків разом з іншими діями по захисту населення є надійною запорукою безпеки як окремих об'єктів, так і економіки держави загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 грудня 2010 року N 2818-VI.
2. Кобилянський О. В. Проблеми підготовки спеціалістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. В. Кобилянський // Електронне наукове видання матеріалів міжнародної науково-практичної конференції "Гуманізм та освіта". – Режим доступу : <http://conf.vstu.vinnica.ua>.
3. "Безпека життя і діяльності людини" / [Кузнецов В. О., Мухін В. В., Буров О. Ю. та ін.] // Інформаційний вісник "Вища освіта". – К. : Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОНУ, 2001. – № 6. – С. 6–17.
4. Щодо необхідності перегляду навчальних програм з дисципліни "Безпека життєдіяльності" / [Волненко Н. Б., Богатов О. І., Кулявець Ю. В., Литвиненко В. М.] // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". – 2009. – № 9. – С. 54–59.
5. Питання державного регулювання викладання у ВНЗ дисципліни "Безпека життєдіяльності", "Охорона праці" та "Цивільний захист" / [Запорожець О. І., Русаловський А. В., Заплатинський В. М., Халмурадов Б. Д.] // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 11. – С. 11–13.
6. Депутат О. П. Цивільна оборона : [підручник] / [Депутат О. П., Коваленко І. В., Мужик І. С.]. – Л.: ПП "Василькевич К.І.", 2005. – 340 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Гусятинская Н. А., Чорна Т. М. Формирование культуры безопасности у студентов высших учебных заведений.

В статье рассмотрены основные вопросы относительно необходимости внесения изменений в методику преподавания нормативной дисциплины "Гражданская защита" в связи с присоединением образовательного процесса к требованиям Болонской системы и с учетом принципов государственного регулирования изучения блока дисциплин, связанных с безопасностью, в высших учебных заведениях.

Gusiatynska N. A., Chorna T. M. Safety Culture Formation for the Students of Higher Educational Establishments.

In the article the basic questions are reflected in relation to the necessity of making alteration to the method of teaching of normative discipline the "Civil Defense" on the grounds of joining the educational process to the requirements of Bologna Process and taking into account the principles of government control of block disciplines study, related to safety, in higher educational establishments.